

Основні процеси, що відбуваються в Українській православній церкві Московського патріархату в умовах війни

Токман В. В., к.філос.н., головний консультант відділу гуманітарної політики
та розвитку громадянського суспільства

В Україні понад тридцять років після відновлення державної незалежності діє структурний підрозділ Російської православної церкви (РПЦ) – Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП). Нині це найбільша за кількістю осередків релігійна організація в Україні. За даними Державної служби України з питань етнополітики та свободи совісті, станом на 01.01.2021 р. УПЦ МП мала 12 406 структурних ланок¹, тобто 33 % конфесійної мережі країни.

Така розгалуженість дозволяє Росії впродовж тривалого часу використовувати УПЦ МП як засіб інфільтрації в українське суспільство ідеологем «руського міра», поширення фейкової інформації, політизації суспільно-релігійних відносин, а також залучення деяких представників її духовенства до диверсійно-розвідувальної діяльності.

Після незаконної окупації Криму та окремих районів Донецької й Луганської областей (ОРДЛО) Російська Федерація залучала УПЦ МП для дискредитування української влади на міжнародній арені, нагнітання міжконфесійної напруженості, протидії утвердженню автокефалії українського православ'я. У Криму та ОРДЛО УПЦ МП всі ці роки співпрацює з окупаційними адміністраціями, підтримуючи дискримінаційну російську політику в релігійній сфері.

Війна Росії проти України означила низку важливих процесів, подій, тенденцій усередині УПЦ МП, а також асоційованих з нею церков.

1. Актуалізація питання щодо зміни юрисдикції. Практично в усіх областях України відбувається вихід релігійних громад із підпорядкування УПЦ МП – переважна їх більшість ухвалює рішення приєднатися до Православної церкви України (ПЦУ). За словами настоятеля ПЦУ Митрополита Епіфанія, до очолюваної ним церкви вже долучилося понад 50 громад, а близько 100 – у перебігу зміни підпорядкування². Цей процес активно триває. Парафії переходять як зі своїми настоятелями, так і без них. У такий спосіб українські віряни засвідчують своє небажання перебувати у складі церкви, патріарх якої підтримує російську воєнну агресію проти України. Так учинили парафії Покрови Божої Матері с. Боложівки та Святого великомученика Димитрія Солунського у с. Жолоби (Тернопільщи-

¹Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2021 року / Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020/>

²Перейти до ПЦУ готові майже сто громад - Епіфаній / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3442486-perejti-do-pcu-gotovi-majze-sto-gromad-epifanij.html>

на); Благовіщення Пресвятої Богородиці с. Федорівки та Вознесіння Господнього с. Климівки (Полтавщина); Успіння Пресвятої Богородиці смт Капітанівки (Кіровоградщина); Свято-Воскресенський Новоафонський монастир м. Львова, Свято-Онуфріївський монастир с. Межигір'я (Львівщина) та ін.

Проте приєднання до ПЦУ не єдиний можливий варіант дій громад. Релігійна громада Преподобного Амфілохія Почаївського у м. Мостиськах (Львівщина) вирішила перейти під омофор Вселенського патріарха. На Хмельниччині 11 парафій полишили УПЦ МП й набули статусу незалежних православних громад. Парафія Святого пророка Іллі з м. Трускавця наразі визначається, перейти до ПЦУ чи одразу в безпосереднє підпорядкування Константинопольського патріархату.

2. Відмова частини духовенства УПЦ МП молитовно поминати очільника РПЦ патріарха Кіріла. Це рішення зумовлено тим, що предстоятель РПЦ не засудив російське вторгнення в Україну, підтримує й далі путінський режим і благословляє збройні сили РФ на фізичне нищення українців.

Наразі 26 єпархій УПЦ МП припинили поминати патріарха Кіріла: Сумська, Житомирська, Володимир-Волинська і Ковельська, Волинська, Львівська, Мукачівська, Рівненсько-Острозька, Івано-Франківська, Хмельницька і Старокостянтинівська, Черкаська, Тернопільська, Кіровоградська, Вінницька, Одеська, Вознесенська, Чернівецька, Чернігівська, Шепетівська, Кам'янець-Подільська, Уманська, Криворізька, Сарненська, Білоцерківська, Полтавська, Бориспільська, Тульчинська. *Загалом у УПЦ МП діє 53 єпархії, 7 із них – у тимчасово окупованому Криму та ОРДЛО.*

3. Проголошення незалежності від РПЦ. У середовищі УПЦ МП подеколи лунає ідея проголошення незалежності від РПЦ. З початку війни клірики в кількох єпархіях (Рівненській, Черкаській, Львівській, Волинській, Сумській) звернулися до керівних архієреїв і предстоятеля УПЦ МП митрополита Онуфрія скликати всецерковний собор або принаймні церковний синод і розглянути питання виходу УПЦ МП зі складу РПЦ.

Набуття автокефалії вбачають у різний спосіб: від поміркованого (через звернення до патріарха Кіріла про дарування Томосу) до радикального (розрив будь-яких відносин із РПЦ, відновлення євхаристійного спілкування зі Вселенським патріархатом, початок діалогу з ПЦУ).

13 квітня 2022 р. миряни УПЦ МП опублікували звернення до митрополита Онуфрія, в якому вимагають, зокрема³:

- 1) припинити поминання патріарха Кіріла й засудити адептів «руського міра»;
- 2) розпочати консультації з представниками помісних церков про скликання Всеpravославного собору;
- 3) налагодження діалогу з ПЦУ.

4. Незмінність ставлення духовенства УПЦ МП до російського вторгнення. Риторика керівництва УПЦ МП щодо російської воєнної агресії, російського президента, російської церкви та її очільника є незмінно поміркованою. Найвищі церковні сановники ухиляються публічно висловлюватися на теми, пов'язані з війною. Певним винятком стало звернення митрополита Онуфрія 24 лютого, у якому він, зокрема, звернувся й до російського президента з проханням припинити «братовбивчу війну»⁴.

Священний синод УПЦ МП й далі дотримується наративу про «два братні народи – український та російський», «спільну Дніпровську купіль хрещення», «братовбивчий конфлікт» тощо. Митрополит Онуфрій, засуджуючи масові вбивства цивільного населення в м. Бучі, жодним словом не вказав на винуватців воєнних злочинів. Глава УПЦ МП на відміну від багатьох представників духовенства власної церкви не припинив поминати імені патріарха Кіріла під час богослужінь.

9 квітня у Софії Київській відбувся міжконфесійний захід «Спільна молитва за Україну». Участь у ньому взяли Глава Української Греко-Католицької церкви Святослав, Предстоятель ПЦУ – Митрополит Епіфаній, Екзарх Вселенського патріарха в Україні Єпископ Михаїл Команський та інші. Показовою була відсутність на молитовному зібранні представників УПЦ МП⁵.

³Звернення вірян Української Православної Церкви! URL: <https://cutt.ly/IF3xxTo>

⁴Звернення Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія до вірних та до громадян України / УПЦ. URL: <https://news.church.ua/2022/02/24/zvernennya-blazhennishogo-mitropolita-kijivskogo-vsijeji-ukrajini-onufriya-virnix-ta-gromadyan-ukrajini/>

⁵У Софії Київській відбулася міжконфесійна молитва за Україну / РІСУ. URL: https://risu.ua/u--sofiyi-kiyivskij-vidbulasya-mizhkonfesijna-molitva-za-ukrayinu_n128185

5. Вияви колабораціонізму духовенства УПЦ МП. Наразі виявлено факти колабораціонізму та антиукраїнської діяльності з боку представників УПЦ МП. У березні поточного року оперативні працівники Національної поліції затримали в Київському метрополітені людину, яка назвала себе ченцем одного з храмів; його підозрюють у розвідувальній діяльності на користь Росії. На Дніпропетровщині, Кіровоградщині правоохоронці викрили священників УПЦ МП, які закликали вірян підтримувати окупаційні війська. В тимчасово окупованому Криму духовенство УПЦ МП благословляє окупантів на війну з Україною та водночас займається мілітаристським вихованням кримської молоді.

6. Зміна громадської думки щодо майбутнього УПЦ МП. Громадяни кардинально переосмислюють своє ставлення до УПЦ МП та її відносин із Московським патріархатом. Це, зокрема, доводять дані соціологічних опитувань. Дослідження, проведене в першій декаді березня 2022 р. групою «Рейтинг», засвідчило, що ідею розриву зв'язків УПЦ МП з РПЦ підтримує 63 % респондентів, а не підтримує 10 %⁶. Уже за місяць кількість тих, хто висловлюється за припинення відносин між УПЦ МП та РПЦ, зросла до 74 %. Натомість поменшало прибічників збереження діалогу двох церков (7 %). Показово, що 51 % опитаних українців вважають, що держава має заборонити діяльність УПЦ МП на території України⁷.

Зазначене вище свідчить про те, що УПЦ МП зазнала кризи й постала перед дилемою: або перетворитися в найближчому майбутньому на маргінальне релігійне утворення, або вдатися до кардинальних змін, які зумовлять її наступний розвиток.

⁶Оцінка ситуації в Україні (8–9 березня 2022) / Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html

⁷Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022) / Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html